

Janez Kajzer

Pogledi v drugo ogrado

Fotografija je bila posneta v zadnjih letih pred vojno, morda že v prvih vojnih letih. Presenetljivo je, da je barvna. Bolj strokovno oko bo, morda nekoliko težka, presodilo, da gre v resnici za kolorirano fotografijo, ne za pravo barvno, kar je za tista leta tudi presenetljivo in posebno hkrati. Slika prikazuje žensko in moškega v srednjih letih, ki sta na prvi pogled zakonski par. Po fotografovi volji, pa tudi po lastnih nagnjenjih sta se sredi sončnega dne postavila pred njegovo kamero, da bi bila v tem položaju ovekovečena na fotografiji. Takšna, kot sta videti, sta želela biti posneta, da bi tako dokumentirala neki trenutek svojega življenja, takšna sta želela ostati v spominu tudi drugim. Sklepamo lahko, da sta za posnetek izbrala najbolj pravi trenutek, nekje v srčiki svoje dozorelosti in v polnosti uživanja življenja. Že zato si ju je vredno ogledati podrobneje.

Poglejmo najprej moškega. Kaže kakih petinštirideset let in je oblečen tako, kot je moški, ki ne opravlja fizičnega poklica, oblečen na poletni dan: v rjave hlače s pasom, v belo srajco s kratkimi rokavi, z negovano, samo navidez nekoliko razmršeno pričesko; z usti, malce raztegnjenimi v nasmeh; z rokami na hrbtu. Seveda gre za fotografsko pozo, za zadrego, ko je treba dolge sekunde mirovati pred kamero; za opravilo, pri katerem se ne veš prav ravnati. Če odštejemo malce togosti v drži, ki jo je povzročilo neveščje fotografiranje, si lahko moškega predstavljamo sproščene, še mladostnega, samosvojega (roki na hrbtu), a vendar z žensko ob sebi povezanega v trdno razmerje.

Ženska ima morda enaka leta, morda kakšno manj. Fotograf jo je nerodno postavil tako, da ji sonce ščemi v oči. Tudi na njenem smehljaju je prebrati zadrego, ki je nastala zaradi fotografskega postopka. Čeprav se zdi, da je posnetek nastal nenačrtovano, naključno, v nekakšnem trenutku dobre volje vseh treh (para in fotografa), pa je videti, da se je

ženska kljub hitrici preoblekla v praznjo obleko, v lahko poletno obleko z velikimi cvetličnimi vzorci, nadela pa si je tudi temen pražnji predpasnik, povsem skladen z obleko. Glavo ima obloženo z bogato, košato frizuro, na kateri je zaznati diskretne sledove vroče ondulacije, kakršna je bila takrat v modi. Po tem lahko sklepamo, da nekaj da nase, da se nosi. Z eno roko se je oklenila roke moškega, očitno svojega moža, in tako zavestno izrazila svojo pripadnost tej dvojini.

Dobro, do sem nič posebnega! V ozadju je na delčku slike opaziti skromno leseno ograjo, kakršne so nekoč prevladovale, in za njo, onkraj ceste, del puščobne predmestne hiše roza barve, značilne za dvajseta leta. Še vedno nič posebnega! Posebnost pa je vsekakor naravna scenerija, v katere sredino sta se ustopila in se tako najbrž premišljeno uokvirila. Pred njima se bohota grm vrtnic in še bolj spredaj skupina potonik, vrtnice so tudi za njima. Še bolj v ozadju je orjaško razraščena jablana, med tem drevesom in med njima, torej nekako v drugem planu, pa se izza njunih glav kažejo razkošni, dolgi, široki, nekoliko vijugavi listi palme, rastline, ki v tem podnebjju ne more prezimiti in jo je treba v mrzlih dneh shraniti v toplejši prostor. Ves ta prizor nam kaže nekakšen raj (vrtnice, potonike, jablana, kipeči listi palme), ki je njuno domovanje; v tem rajju živita in tu kraljujeta. Prizor izžareva zadovoljstvo nad dejstvom, da se pravkar ovekovečujeta in da to počneta sredi tega zelenega raja. Resnici na ljubo je treba povedati, da je bil fotografov likovni čut skromen, sorazmerno skromna pa je bila tudi njegova obrtniška veščina. Če bi bilo eno ali drugo ali celo oboje bogatejše, bi se zagotovo odpovedal palmi, ki v tem okolju ni samo tujek, ampak je s svojimi eksotičnimi oblikami vse prej kot primerna za ozadje zakonskega portreta, saj vleče pozornost nase namesto na upodobljenca.

Ko si tako ogledujem sliko, staro več kot pol stoletja, pogledam še na drugo stran, ali ni morebiti opremljena s kakim pojasnilom. In res je, na drugi strani razločno piše: V spomin na vojna leta, 5. 7. 1944. Pod to pa sta se portretiranca tudi podpisala: Ivan in Mira. Ko sem ocenjeval, kdaj je bila fotografija posneta, sem se torej zmotil, ko sem jo postavljaj še v predvojna leta ali na začetek vojne. Ko rečemo *vojna*, se nam prikažejo podobe korakajočih vojakov z ojeklenelimi pogledi, vidimo naperjene puške z bajoneti, slišimo treske granat in bomb in zaslutimo zarešetkana okna zaporov, za katerimi se dogajajo vsakodnevnimi mučni prizori. Tu pa se je par srednjih let slabo leto pred koncem vojne, torej v času najhujših grozot, ko so bombe spreminjale velika znana mesta v kupe ruševin, mirno in sproščeno nastavljal soncu in fotografovi kameri, da bi se prav ta trenutek, naj je bil izbran še tako sredi vojnih dni, za

vselej ali vsaj za zelo dolgo vtisnil najprej na film, nato pa na fotografski papir. Je bila vojna drugačna, kot nam slikajo zgodovinske knjige? Je mogoče, da je tale idilični, mirni, srečni zakonski portret hkrati tudi dokument vojnih dni?

Že omenjena Ivan in Mira sta bila moja teta in stric. No, njemu nismo nikoli rekli Ivan, ampak vedno samo Janez, njej pa v resnici vedno samo Mira, kar je bilo najbrž izpeljano iz Marije. Pravkar obravnavana slika pove o njiju več, kot bi lahko povedala debela knjiga, vključno s ščemečim soncem, ki jima draži oči, vključno z vrtnicami in s palmo in vključno z njuno ponosno, pokončno držo in z osebno urejenostjo pa tudi s sproščenostjo. Lahko da sta se tudi onadva kdaj znašla v vojnih stiskah, toda tale hip je videti, da jima ni grozilo kaj hudega. Lahko da sta tudi onadva trpela vojno pomanjkanje, a iz njune zadovoljnosti tega ni razbrati. Vojna je divjala nekje drugod, na nevidnih oddaljenih frontah, v daljnih mestih, ki jih nista nikoli videla in ne hrepenela po njih, v utrjenih vojaških postojankah, ki so ostale skrite njunim očem. Imela sta srečo in danost, da sta vojni čas preživljala v mestu oziroma na njegovem obrobju, kjer je bilo vojno húdo večidel pospravljeno za zidove vojašnic in zaporov; imela sta srečo, da sta se lahko prištevala k večini prebivalstva, ki se je navkljub divjanju najhujše svetovne vojne vseh časov vojne grozote niso dotaknile ali je vsaj ne prizadele; nasprotno sta lahko v svojem rožnem vrtu mirno in brez zlih pričakovanj čakala na srečni trenutek konca vojne, ki se je nezadržno bližal.

Pravkar opisani izrez, vtisnjen na fotografski papir, se v mojih očeh po tolikšnem času razširja na vse strani. Razsežni vrt, v katerem je tistega vojnega dne nastala slika, ki so ji dajali tak pomen, da so jo celo kolorirali, je premogel veliko sadnih dreves. Ta so mi zaradi sadežev, ki so poleti padali z njih, ostala v spominu. Vrt ni bil zasajen nekje na samem, ampak nasprotno v zazidanem predmestju ob Dolenjski cesti in se je končeval z železniško progo, ki je temu okolju dajala živahno dinamiko (pogled na dirjajoči vlak, sopihajoči glasovi lokomotive, drdranje železnih koles, obrazi za okni vagonov, zvočni signali, sunkovito puhanje dima iz visokega dimnika nad lokomotivo). Dom strica in tete ni bila navadna zasebna hiša, ampak je imel svoj javni pomen in je bil zato splošno znana točka. (A o tem pozneje!) V sami hiši in tudi v njenem stanovanju se mi kažejo najrazličnejši obrazi, ki so sestavni del tega mesta v tistem času: hitro premikajoči se, nekoliko nemirni, malce zbežani, nekoliko skrivnostni. Nekje onkraj široke Dolenjske ceste so hiše, v katerih živijo prijatelji in znanci strica in tete, ki od tamkaj pogosto prihajajo na bežen, toda živahen pogovor. Stričeva in tetina ograda, vsaj

tako se mi kaže njun dom z vrtom, s soncem, z železnico in s cesto in z lokalnim hrumom, je na široko odprta najrazličnejšim vstopajočim, ki žive v nekakšni širši ogradi, zamejeni s strmim Golovcem na eni strani in z železniško progo, speljano po robu neprehodnega Barja, na drugi strani. Vsi ti ljudje, ne glede na to, ali so bili rojeni prav tu ali pa so od kod prišli, so del tega mesta. Torej meščani? Ali pa, ker žive v predmestju, predmestjani? Ali pa, ker so tu hiše v primerjavi s tistimi v mestu nizke in majhne, malomeščani? S tem zadnjim izrazom nimam v mislih vsebine, ki mu ga je v polpreteklosti nadela zmagoslavna ideologija in po kateri je malomeščan nekaj samozadovoljnega in družbeno nedejavnega. Malomeščan mi pomeni preprosto malega meščana: po premožnosti, po veljavnosti, po razgledanosti, po samopočutju, po tem, da se v svoji ogradi počuti čisto srečnega in ne hrepeni po daljnem, velikem svetu.

Tudi tale dva s slike sta od nekod prišla. Teta Mira, ki je iz istega gnezda kot moja mama, je prispela semkaj iz Šiške, torej iz drugega predmestja, njeni starši pa z nasprotnega roba tega istega Barja, na katerega meji njen vrt, torej sploh ne od daleč. Stric Janez je prišel iz drugačnih krajev, iz Kurje vasi pri Jesenicah, torej tudi iz predmestja, tokrat delavskega mesta, ki ga obvladuje veličasten pogled na elementarno naravo, na krušečo se goro in na mogočno skalovje, odloženo vse do njegovega nekdanjega doma. Preden pa sta prispela sem, sta že imela nekaj izkušenj z drugimi stanovališči; zdaj, na vrhuncu svojega srečnega obdobja, ki naj bi kljub tegobam vojnih dni trajalo neskončno dolgo, še ne slutita, da njuna zgodba ni dokončana in da ji bodo sledile nove in nove (pre)izkušnje.

Za hip se še pomudimo pri njiju in pri njunih podobah, kajti iz ene same, povrhu še kolorirane, le ni mogoče razbrati vsega. Glede tete Mire, najstarejše hčere Dolinarjeve Micke, ki edina nosi v sebi medlo podobo na svojega v Ameriki utopljenega očeta, je treba spomniti, da je to prav tista hči, ki je nekoč sredi svojega odraščanja pripeljala s sabo dvokolo in jo je zato njena mati (moja stara mama) močno ukorila in kolo kot hudobnega duha za vselej izgnala iz hiše. Ženska in kolo v dnevih po prvi svetovni vojni, to govori o modernem dekletu, o dekletu brez konservativnih predsodkov, o dekletu, ki navkljub hudi revščini, iz katere je izšlo, koraka modernemu življenju naproti. Stasita mladenka je polna radoživosti. Zdaj se kaže na amaterskem odru, ovenčana z rožno ogrlico in se torej podaja v umetniške sfere. Zdaj jo je videti na plesišču poznih dvajsetih let, ko se v drgetajočem plesnem ritmu predaja slastem modnih plesnih gibov. Zdaj jo je videti v trgovski šoli, v eni redkih šol, še dosegljivih tedanjemu ženstvu; in malo pozneje v trgovini z blagom in

oblačili, kjer urno jemlje s polic blago in obleke ter modne dodatke, jih tolmači strankam, te pa uživajo v njeni zgovornosti in v njeni moderni pojavnosti. In že je tu poročni prizor, ko v beli obleki, odeta z belim ponarejenim krznom, z velikim, na glavo poveznjenim belim klobukom ter z neznansko velikim šopom vrtnic začenja svoj prvi zakonski dan. Izpod klobuka zre v nas lepa, globokooka, šarmantna mlada gospa; njene močne, poudarjene ustnice govore o strastni ženski, ki se ne bo ničemur odpovedala, ki bo hotela doživeti vse. Že malo pozneje dodaja tej svoji podobi očala, ki ji dajejo intelektualni videz, videz uradnice ali učiteljice, njeni bogati mladi lasje so čedalje bolj ukročeni z vročimi frizerskimi prijemi. Službena zagnanost za prodajnim pultom postane samo še mladosten spomin, saj jo mož vso zahteva zase in za svoje udobje in se mora tako odpovedati vsakodnevnemu odhajanju v službo. Močni rjavi lasje ji počasi sivijo in se belijo, toda še vedno so dani na ogled v pravilnih, urejenih oblikah in zavarovani s posebno lasno mrežico, ki je nekoč krasila glave mestnih gospa in bi se brez nje počutile neudobno, kot bi hodile naokoli slečene.

Ko že pasemo svoje poglede po zunanji podobi nekdanjega modernega ženstva, upajočega, da mu bo šlo na vse vekov veke enako dobro in radostno kot na poročni dan, se pomudimo še pri njenem sopotniku, pri drugem delu njune poročne slike torej. Tudi on je človek moderne dobe, kar kaže že s svojim videzom. Eleganten je, resnega pogleda in izraza, urejen, z umetelno zgubanim belim robčkom v prsnem žepu, z bleščeče belim metuljčkom, zavezanim okrog ovratnika bele srajce. S tem svojim modernim videzom, kakršen pristoji mlademu moškemu tridesetih let, pa prekriva svojo nekoliko pristnejšo podobo, ki je seveda gornjegorenska: s te podobe pa se nam razkazuje *en zauber fant* v skoraj po alpskem okusu ukrojeni obleki, bolj Korošec kot Gorenjec, z debelo zlato verižico, ki mu štrli izza telovnika, z narodnonošnim dežnikom, na katerega se naslanja, predvsem pa s širokokrajnim klobukom in s tremi mogočnimi petelinjimi peresi, zataknenimi vanj. Tale, nekoliko petelinji videz, mu je bolj po duši, a si hočeš nočes čezenj navleče moderno preobleko. Pod njo je skrit zaljubljen pogled v skalnate gore, tam spodaj so zamrle alpske poskočnice, v žepu tiste obleke je za vselej odložena pipa, ki jo je zamenjala modernejša cigareta. Lagodnejše je živeti v mestu, pripoveduje ta druga podoba, toda v mestu si je treba nadeti meščanom ustrezen videz.

Iz ozadja kradoma in nerazločno prodira, tako kot svetloba skozi skoraj povsem zastrte rolete, velika zgodba o uspehu. Morda jo stričevi vrstniki in najrazličnejši sorodniki poznajo podrobneje, do mene, njegovega nečaka, neboljenega in neizkušena otroka dospe komaj kakšno bledo

sporočilo, ki pa mu, že zaradi razmejenosti otrokovega sveta in razmišljanja, ne namenjam nikakršne pozornosti, kaj šele, da bi na podlagi slišanelega komu zastavil kakšno radovedno vprašanje. Temule po videzu gosposkemu stricu, ki gestikulira kot rojen meščan, ki se zna zasmejati na pravem mestu, ki kaže na vsakem koraku razločno distanco do drugih, ki ima o sleherni povedani stvari svojo, edino veljavno presojo, ob kateri drugi umolknejo, ki se celo prestopa nekako zanosno, kot da se ozira na izpričani rodovnik za petnajst rodov nazaj, vse tja do leta 1299, je bila v resnici namenjena čisto drugačna usoda oziroma kariera. O tem govori njegov skromni dom v Kurji vasi, kjer v revni kletni sobi še vedno živi njegov dobrovoljni oče in kamor se, prav tako veselo in sproščeno, včasih zateče tudi njegova koza, kar vzbuja med navzočimi sorodniki salve smeha. Tako kot večina drugih domačinov, se je tudi stric Janez, postavni gorenjski fant, vedno pripravljen zavriskati, na začetku znašel v mogočnih črnih halah jeseniške železarne, celo čisto blizu peklensko razgretih peči, iz katerih se od časa do časa izlije tekoče železo (se razume, da nosim ta prizor v sebi iz številnih povojnih dokumentarnih filmov). Namenjeno mu je bilo, da postane martinar, močan kot Krpan. Zdaj nekoliko po meščansko zakrnele mišice bi se mu razvile, da bi ob slehernem delovnem gibu pokale. Zdaj gladki in negovani obraz bi sčasoma od hitrih menjav neznosne vročine in gorenjskega mraza postal razbrazdan, od večnega dima, ki se je nekoč vil nad Jesenicami, pa tudi trajno počrnel. Do konca svojih delovnih dni bi pripadal delavski klapi, skupaj z njo bi godrnjal in tudi zagrozil, skupaj z njo bi ob koncu tedna popotoval po bližnjih in daljnih gostilnah. In v kakšnem že omenjenem povojnem dokumentarcu, ki so ga zabave željnemu občinstvu zavrteli pred filmom *Ali Baba in štirideset razbojnikov* ali pred *Plesom na vodi* z Esther Williams, bi lahko njegovo mogočno postavo in srdite poteze obraza morda uzrli celo v prvem planu, čisto od blizu; tako rekoč skupaj z njim bi prepolna dvorana filmskih gledalcev brez diha opazovala, kako se kali jeklo; čeprav nam tega ni nihče posebej rekel, smo vendar vsi čutili, da je predvajani prizor nadvse slikovita metafora za rojevanje novega, velikega sveta, ki se je takrat naseljeval v nas.

Toda stric Janez si je že na samem delovnem pragu onemogočil tovrstno filmsko kariero. Ne ve se natanko, kaj je bilo vzrok njegovi odločitvi, da sleče delavsko obleko in odide poskusit srečo v svet (ne v daljni svet, samo uro vožnje z železnico). Morda so bili to negotovi in nemirni časi v zgodnjih tridesetih, ko so se množično zapirale tovarne in ko so se po svetu sesipale borze. Morda je bil v ozadju razločen sklep, da si za vsako ceno izbori manj naporno, lagodnejše življenje. Morda pa se je preprosto

ponudila priložnost oditi in poskusiti, saj nič ne stane. Še včerajšnji delavec, ki je bil pred uradnikom, s katerim se je komaj kdaj srečal, raje v zadregi kot ne, se je čez noč sam prelevil v uradnika. Nič ni znanega o tem, kakšne reference so mu to omogočile. Morda se je zvedelo, da je bil v šoli bistrejši od drugih, kdo ve ... Najbrž je bil vmes kak hitri tečaj za usposabljanje. Morda se je tam med vsemi najbolje izkazal. Skratka, že v zgodnjih tridesetih je mogoče videti strica Janeza namesto v Kurji vasi v prestolnem mestu. Namesto delavske obleke nosi uniformo mestnega mitničarja in v tej novi vlogi skrbi, da se od vsakega v mesto pripeljanega pridelka, tako na primer od mleka, od vreč s krompirjem, od zeljnatih glav, od sadja in zelenjave, od drv, celo od suhljadi in tudi od podeželskega gnoja, namenjenega mestnim vrtovom, plača trošarina, kakor veleva zakon. Seveda je institucija mitničarstva, ki evropskim mestom omogoča vzdrževati javne naprave, že zelo stara in zato konservativna, kmalu po zadnji vojni, četudi ne čisto takoj po njej, ocenjena kot nekakšen umazan parazit, ki delovnim ljudem jemlje denar iz žepov. Iz neštetihsatisnjeh trošarinskih priročnikov, s katerimi so bili nekoč oboroženi mitničarji, in ki jih je kdaj pa kdaj še mogoče ugledati na boljšem trgu, pa je razvidno, da so se trošarine (torej davek, naj se imenuje tako ali drugače) gibale od odstotka vrednosti v mesto pripeljanih predmetov pa do dveh ali do treh, kakor za kakšno stvar. Lahko so bile tudi nižje, saj je bilo z mitničarsko uniformo vse nekako počlovečeno. Vrgel si debelo poleno na vrt za mitnico, končno ne bi bilo prav, da bi mitničarji, ki ves dan postavajo na prostem, prezebali, in že je uvidevni uniformiranec zamižal na eno oko in naštel na vozu en sam kubični meter drv namesto dveh, ki ju je kmet doma naložil. Nihče si ni znal niti predstavljati, da bo taisti davek, ki se bo seveda imenoval drugače, nekoč podeseterjen.

Toda mladi stric Janez (ki tedaj še ni bil stric) še ni dolgo ogovarjal kmečkih voznikov in mamic s cekarji, ko ga je že presenetilo napredovanje. Postal je šef ene izmed mestnih mitniških postaj, torej pravi mestni davčni funkcionar. Zdaj je on odredil delo petim, sedmim uniformirancem in jih hkrati nadzoroval. Povečala se mu je plača, s svojo lepo, mlado, moderno ženo je najel veliko stanovanje v Šiški, ob Celovski cesti, blizu trgovin in blizu središča mesta. Tisto njuno prvo stanovanje se je vedno omenjalo kot *salonsko*, imelo je pet sob. Življenje na veliki nogi!

Ni znano, kaj je mladi par nagnilo k prvi selitvi. Toda bržkone trezen premislek, ki je sledil prvotni odločitvi za najem gosposkega, *salonskega* stanovanja, za povrhu še petsobnega. Njuno drugo stanovanje je bilo namreč službeno, kar zadeva število sob mnogo skromnejše, najemnina pa je bila najbrž nizka, neprofitna. To je bilo prav tisto stanovanje v hiši z

velikim vrtom, kjer je nastala kolorirana fotografija, opisana na začetku naše zgodbe; in hkrati prvo njuno stanovanje, v katerega sem vstopil, čeprav še otrok, in odnesel o njem žive vtise. Bralec je zdaj že sam uganil, da gre za mitniško poslopje, ob katerem se pobira mitnina in v katerem sta poleg mitnice tudi majhna trgovina in celo pošta; veliko življenja in prometa in družabnosti na kupu torej!

V spominu ostaja predvsem prostran vrt, po katerem je mogoče tekati, prevračati kozolce, pobirati zrela jabolka in hruške pa tudi že sestri v senco in listati po knjigi. Iz notranjosti tistega zračnega stanovanja ostaja predvsem vtis o majhnih skupinah ljudi, ki prihajajo in odhajajo in si ves čas nekaj sporočajo: prihajajo prijatelji in znanci, za hip se na vratih stanovanja ustavi poštarica, pozneje pride nekaj povedat trgovka. Ko je ura za kosilo, teta na hitro odpravlja prišlece in hiti pogrinjat mizo, razpostavlja krožnike, prtičke, jedilni pribor; nad štedilnikom se dviga para, da mora odpreti okno; pogleduje na uro in še bolj hiti, še minuta, dve, in natančno ob uri bo prišel kositi šef mitnice, ki je njen mož in moj stric. Že se slišijo njegovi odločni koraki, že se odpirajo vrata, že je slišati njegov rezki glas, že je mogoče razumeti povedani stavek, v katerem sporoča, da je današnji dan nemogoč, prometa kot še nikoli, le od kod se jemljejo vsi ti ljudje ... Usede se za mizo, priveže si bel prticek, s slastjo použiva pripravljene jedi, si naliva kozarec rdečega vina, si zatem prižge cigareto in puha oblačke dima. Prijetno diši izgorevajoči tobak ... Zame, za otroka, se skoraj ne zmeni, zdaj, sredi delovnega dne ni časa za to.

Njun zakon traja zdaj, v času, ko je bila posneta tista fotografija, ki ju srečna in čvrsta kaže uokvirjena z zelenjem lastnega vrta, že kakih petnajst let. Otrok ob mizi, ki sem jaz, ne ve tega in ne razmišlja o tem. Zaveda se le, da ni predmet stričevega zanimanja, morda mu je celo v nadlego (moškimi najbrž ni do otrok), in hkrati čuti, da teta ne vidi v njem samo nečaka, ki je prišel na obisk, ampak mu je naklonjena enako kot njegova mama, njena sestra. Ponuja mu jedi, umije ga, če se zamaže, predlaga mu, naj se gre zabavat na vrt, ponudi mu v branje zanj primerno knjigo, vzame ga s seboj k prijateljici, govori mu o zabavnih počitnicah nekje na kmetih, kamor ga bosta s stricem vzela s seboj in kjer bo lahko videl konje in bo zraven, ko bodo strigli ovce. Nikoli, nikoli ni izrečena beseda o tem, zakaj stric in teta nimata otrok, tako ni znano, ali jih eden ali drugi izmed njiju ne more imeti, in ni znano, ali jih morda ne želita imeti, ker je življenje brez otrok pač cenejše in udobnejše. Toda eden izmed njiju si gotovo zelo želi otroka; teta z vso svojo skrbjo zame in s čutečo besedo in pogledom in z razumevanjem kaže, da ne bi rada ostala samo skrbna in

spoštovana žena, ampak bi bila rada mama, rada bi videla doraščati svoj zarod, naj bo to še tako neudobno in drago in pogosto tudi tvegano. Toda ne takrat in ne pozneje in nikoli ni o tem izrečena res nobena beseda. Teta in stric sta par brez otrok, sama zase, sama s svojimi skrbmi, vedno samo drug z drugim in z ogromno časa, ki ga je treba ubiti.

Morda je prav zaradi njune samosti pri njiju vedno toliko ljudi, ki napolnjujejo njuno stanovanje in njun dan; vedno veliko govorijo, moški radi nagnejo kozarec, in potem govorijo še več.

Iz davnega spomina se kaže v tistem stanovanju čisto določen prizor, ki mu je mogoče natančno določiti datum. Vojna je že končana in v bleščeče urejeni sprejemnici je videti več radijskih aparatov, kakršni so krasili domove premožnih v predvojnih letih. Pogled na secesijsko oblikovane aparate bi danes učinkoval muzejsko, takrat pa je bil to nadvse moderen prizor, saj so bili radijski sprejemniki še zelo redki. Teta in stric, ki sta nekako vpijala vse mondeno in novodobno, sta si jih že v predvojnih časih omislila več. Vendar se nista zadovoljila zgolj s poslušanjem hrumeče glasbe, s prenosi športnih prireditev in gledaliških predstav ali celo v samem studiu odigranih iger, ampak sta svojo kulturnost izražala še drugače. Tako sta bila na primer naročena na razkošno in obsežno revijo Kronika, ki je obujala spomine na našo narodno dediščino, zlasti na stavbno; naročena sta bila na razkošne knjižne zbirke, ki so me že zgodaj zelo zamikale; občasno sta zahajala v dramo in v opero (in v opero sta nekoč vzela tudi tetino mamo, mojo staro mamo, ki jim je bilo tistega opernega tuljenja za vse življenje dovolj, in je postal tisti obisk opere nekakšna zabavna anekdota stalnica); abonirana pa sta bila v Šentjakobskem gledališču, kjer sta se počutila najbolj doma, še zlasti kadar so uprizarjali domače ljudske igre; pripadala sta plasti meščanov, ki ji je prav to uigrano, čeprav amatersko gledališče pomenilo vrhunski duševni užitek.

Tokraten prizor, že povojni, se je moral ponujati očem poleti 1946, ko je ljubljanska radijska postaja v živo prenašala proces proti *prezidentu Rupniku, generalu in politiku, nekdanjemu ljubljanskemu županu, predsedniku ljubljanske pokrajinske uprave, generalnemu inšpektorju slovenskega domobranstva, odločnemu borcu proti partizanom*, ki so ga zavezniki pol leta prej na zahtevo jugoslovanskih oblasti izročili Jugoslaviji. Poslušalstvo v sprejemnici, večinoma moški, med njimi tudi poštarica, so zbrano in z veliko radovednostjo prisluhnili gromovitim besedam javnega tožilca, ki je obtoženega generala, prvega človeka medvojnje civilne oblasti, dolžil najhujših zločinov, predvsem pa kolaboracije z okupatorjem. Čutili so, da so priče zgodovinskemu dogodku, ključnemu obračunu z nedavno preteklostjo, v kateri so bile o teh istih

stvarah izrečene čisto drugačne besede. Med samim prenosom so ob kakem izgovorjenem stavku drug drugega pomembno pogledali, češ, a tako je bilo. Potem ko je bil prenos končan ali morda samo prekinjen, so drug drugega spraševali, kaj natančno je bilo izrečeno, s katerimi besedami in kdo jih je izrekel. Navzoči so pazili, da ne izrečejo svojih presoj o procesu ali o polpreteklih dogodkih, v katere so bili kakor koli vpleteni ali pa so jim bili samo priča. Otrok seveda ni mogel vedeti, za kaj gre, in kakšna predstava je to in zakaj vzbujajo glasovi iz radijskega sprejemnika tolikšno pozornost, a je nekako občutil, da poslušalci ne čutijo z obtoženim (kot praviloma ne čutijo z bivšimi oblastniki), da se jim ne smili, niti niso kazali navdušenja nad besnečim govorom tožilca in nad govorjenjem prič. Preprosto so želeli slišati, kaj bo izrečeno, hoteli so biti zraven. Slišano so uskladiščili za kdaj pozneje, ko bodo sami zase ali v pogovorih z drugimi izrekli svoje presoje, svoje poglede na težka leta, ki so jih doživeli. Nihče ni imel solz v očeh, nihče ni ploskal, preprosto so hoteli biti poslušajoče občinstvo tega sklepnega dejanja mnogih let. Stric, o katerem sem čutil, da duhovno obvladuje zbor poslušalcev, zbran pred njegovim sprejemnikom, se ni z ničimer izrekel o procesu, ne z besedo in ne z izrazom obraza; čeprav, razmišljam s poznejšo poučenostjo, se je od njega, pomembnega mestnega uslužbenca, pričakovalo, da bo lojalen tako *prezidentu* kot ideologiji, ki jo je predstavljal; morda se je celo pričakovalo, da bo za tisto ideologijo zastavil svoje življenje. Potemtakem se ne bi čudili, če bi se med prenosom procesa proti *prezidentu* pokazal na njegovem obrazu vsaj kanček usmiljenja.

Prezident je bil na spektakularnem procesu obsojen na smrt, kakor so bili poprej brez procesa in celo brez sodnika obsojeni tisoči njegovih podanikov, ki jih je poslušajoče občinstvo v tisti sobi, vsaj nekatere izmed njih, zagotovo poznalo in vedelo za njihovo usodo. Toda zgodovina je že nezadržno tekla dalje. Prav kmalu je bila na smrt obsojena tudi mitnica, v katero sta se usodno zapletla tako stric kot tudi moj oče. Očetu je bilo lahko, saj v manj kot desetletju ni pozabil mizarskih veščin, tako mu ni bilo težko sleči mitniške uniforme, oddati revolverja, s katerim je bil opremljen na svojih nadzornih poteh med eno in drugo mitnico, in zavreči trošarinskih priročnikov. Stričeva mitničarska doba je bila mnogo daljša, navadil se je udobnega življenja, kakršnega živijo šefi carinarnic ali komandirji policijskih postaj, navadil se je na spoštovanje, ki ga je užival iz dneva v dan, in navadil se je tudi na poceni službeno stanovanje, ki je bilo povrh na tako prijaznem, družabnem kraju, polnem znancev in prijateljev, ravno prav oddaljenem od središča mesta, čisto blizu Golovca, po katerem se je bilo mogoče sprehoditi, in čisto blizu Ljubljane, ki je

ponujala drugačne sprehode. Izgubil je oboje hkrati. V zameno za bleščeči službeni položaj je dobil nekakšno poduradniško (pisarsko) referentsko mesto, na katerem je od zgodnjega jutra pa do konca delovnega dneva sestavljal dolge sezname zaplenjenega premoženja po gradovih, v vilah in na posestvih, sam samcat, kvečjemu v družbi nekaj sebi enakih odstavljenec. Pri priči pa sta morala z ženo zapustiti tudi službeno stanovanje, saj je imelo mesto z mitniško stavbo drugačne namene.

Stanovanje, ki sta ga dobila, je stalo v stari pritlikavi hiši v Cegnarjevi, v drugem mestnem predelu, čisto v bližini bolnišnic. To je bilo že njuno drugo stanovanje, v katerega sem stopil in v katerega sem poslej pogosteje vstopal. V nobenem primeru se ni moglo primerjati s prejšnjim, kaj šele s *salonskim*, ki je bilo še vedno omenjano v pogovorih. Skromno stanovanje je imelo le dva prostora: kuhinjo in spalnico. Stranišče je bilo zunaj na dvorišču. V ta dva prostora sta razmestila zdaj že drugikrat preseljeno *poročno* pohištvo, ki sem ga prav v teh neustreznih prostorih prvikrat razločneje opazil.

S poznejšo vednostjo o slogih, ki so zaznamovali posamezna obdobja, in z vednostjo o kvaliteti mizararskih izdelkov, sem lahko presodil, da je bilo njuno pohištvo izdelano v maniri pozne secesije, ob koncu dvajsetih let nadvse modernega in priljubljenega sloga, ki je v modernih, sodobnih bivališčih nadomestilo težke, turobne kose pohištva, imenovanega *alt deutsch*. Zapomnil sem si tudi podatek, da je bilo pohištvo izdelek tedaj nadvse slavne delavnice Naglas, kar pomeni, da je šlo za res kvalitetno pohištvo, in da je bilo zato tudi ustrezno drago. Toda mladima zakoncema, uprtima v neskončno prihodnost in navdušenima za vse novo in moderno, ni bila na njunem začetku nobena cena previsoka.

Tu so bile omare, okrašene s cvetličnimi vzorci, ki jih je teta s pomočjo mehke krpe in nekaterih skrivnostnih čistil vsa ta leta skrbno negovala in preganjala z njih najmanjši prahec. Tu so bili vitki stoli z umetelno speljanimi naslonili. V kuhinji, ki je bila zdaj po sili razmer hkrati sprejemnica in salon in jedilnica, se je ponujal pogled na razvejano tridelno kredenco, ki so jo krasila stekla, poslikana s cvetličnimi ornamentami. Nekdaj bleščeče bel lak je po dveh selitvah že krepko porumnel, od mnoge rabe pa je bila kredenca marsikje tudi oguljena in zato ni več vzbujala občudovanja, kot ga je ob tetini in stričevi poroki. Največji dosežek zbirke njunega pohištva pa je bila psiha, tedaj strogo obvezni artikel vsake mlade premožnejše družine, ki se je želela iztrgati iz okovov starega in poleteti novemu naproti. Psiho bi lahko glede njene funkcije primerjali s toaletno mizico, in v resnici je bila to miza na vitkih visokih nogah, nad zadnjo stranjo te mize pa je bilo pritrjeno veliko gibljivo

ogledalo, v katerem je lahko uporabnica psihe ugledala ves svoj doprnski portret in ga po potrebi popravljala ali dopolnjevala. To je počela sede na posebnem, bogato oblazinjenem stolu, ki je bil brez hrbtnne strani, pač pa je imel ob straneh prijetno oblikovani naslonili za roke. Preden se je teta odpravila od doma, je vselej sedla na tisto oblazinjeno reč in se za nekaj minut skrbno zazrla v ogledalo pred seboj. Psiha je imela tudi globok in širok ter plitev mizni predal, v katerem se je navadno shranjevalo pomembne uradne listine: pogodbe, posestne liste, spričevala, potrdila in seveda tudi denar, če ga je bilo kaj pri hiši.

Vse to bleščeče lakirano pohištvo je bilo zdaj nekako v neskladju z nizkim stropom stanovanja, z navadnim ribanim lesenim podom, ki je nadomestil parket prejšnjega stanovanja, s hrapavim ometom sten, *poradlanim* z obledelim modrim vzorcem, s skromnimi in od lesnega črva krepko načetimi okenskimi podboji. Edino okno spalnice je moralo biti ves čas zaprto, sicer bi z makadamske ulice zanašalo v sobo nezaželeni prah. Drugo in hkrati zadnje okno je bilo kuhinjsko, ki je gledalo na dvorišče. Tudi to je bilo skoraj ves čas zaprto, kajti na dvorišču si je nekdo uredil kovinsko delavnico in od zgodnjega jutra pa do dveh, treh popoldne na vso moč razbijal, z dvorišča pa so v stanovanje prodirali tudi glasni klici in rezki delovni ukazi; vidno sta si prizadevala, da bi jih preslišala, a ni šlo. Stric je bliskal z očmi in se glasno jezil, teta pa ga je mirila, češ da se bo še vse uredilo. Kar pa je glavno, vsi njuni znanci in prijatelji, s katerimi sta bila tako povezana, so ostali daleč stran. In tako se je dogajalo, da sta v svojih omembah in pogovorih čedalje pogosteje zaplula v prejšnji mestni okraj, ki se jima je bolj kot prej, ko sta živela tam, zdel nedopovedljivo lepo urejen in čisto drugačen kot te betežne ulice s starikavimi pritličnimi hišami, ki so postale njun novi dom. Vse pogosteje sta omenjala tudi razkošje nekdanjega vrta, o katerem ni bilo tu niti sledu. Tisti vrt se jima je iz dneva v dan vse bolj zdel podoba raja.

Ob tolikšni, skoraj nepredušni zaprtosti stanovanja se je pojavila še ena nadloga: ob oknih in po kotih je zaradi previsoke vlage vzniknila plesen in se prav kmalu naselila tudi na hrbtnih delih pohištva. Navkljub njunemu prizadevanju, predvsem tetinemu, da bi pregnala zadnjo sled plesnobe, je oba prostora napolnil značilen duh po trohnobi, ki so se ga navzeli tudi oblačila, posteljnina, knjige. Prvič, se je zdelo, je pohištvo, s katerim sta bila tako zadovoljna, začelo izgubljati svoj lesk.

Tudi v tej okolici sta navezala nekaj družabnih stikov, a sta vztrajno hrepenela po tistih prejšnjih. Seveda sta tudi tiste stike obdržala, vsaj enkrat na teden se je eden ali drugi izmed njiju zapeljal s tramvajem v stari okraj, ali pa sta odšla tja oba, v eno smer peš, nazaj s tramvajem.

Toda to ni bilo več isto, tamkajšnje okolje je bilo sestavni del njenega doma, dosegljivo podnevi in ponoči, tako rekoč vsako minuto. Kadar sta se zdaj pomudila tam, sta začutila, da sta samo obiskovalca, prišleca, in že ju je skrbelo, kako se bosta vrnila na Cegnarjevo.

Na nedeljskih sorodniških srečanjih na našem domu, kjer sta bila teta in stric nepogrešljiva udeleženca, je stric, prerojen, samo da mu ni bilo treba tičati v tistem zatohlem, neprezračenem, zaprtem stanovanju, nekoliko s humorjem nekoliko z vzvišenim sarkazmom zbranim sorodnikom poročal tudi o prigodah z novega terena. Tam nista samo stanovala, ampak sta se, kot se je od njiju pričakovalo, saj sta bila še oba sredi življenja, vključila v terensko življenje, ki je v tistih povojnih letih pomenilo predvsem najrazličnejše delovne akcije oziroma udarniško delo. Količkaj zaveden državljan se temu sicer prostovoljnemu delu ni mogel izogniti, naj se mu je zdelo smiselno ali ne. In tako je tudi stric kako nedeljsko dopoldne skupaj z drugimi terenci zakoračil na eno ali na drugo gradbišče in tamkaj odbil nekaj delovnih ur, ki so mu jih zatem zapisali, požigosali in prišteli k že prej opravljenim, za vsak primer, če bi se mu jih nabralo veliko in bi bilo treba to za zgled drugim obesiti na veliki zvon. Vendar je stric poskrbel, da je število njegovih prostovoljnih delovnih ur ostalo v mejah povprečja, raje malo nižje, tako da ni bilo nobene nevarnosti, da bi moral kdaj stopiti na z zastavami oblečeni udarniški oder in sprejeti kakšno pisno priznanje ali celo medaljo. Hkrati pa mu ni mogel nihče očitati, da ne sodeluje ali da ignorira obnovo razrušene domovine.

Pretirani prostovoljni navdušenci, ki so pograbili vsako priložnost za pridobivanje novih in novih ur, taki, ki so prihajali na delovišče pred zaukazano zgodnjo jutranjo uro in ki so jih morali v mraku dobesedno nagnati domov, pa so mu šli rahlo na živce. V njenem okolju je po zagnanem udarniškem delu zaslovela zlasti tovarišica Miloslavljevičeva, ki sta jo dobro poznala. Na neko sorodniško srečanje sta prinesla celo časopis, ki je, potem ko je presegla bajnih tisoč prostovoljnih delovnih ur, objavil pogovor z njo. Ženska, ki je prišla k nam od nekod z juga države, je vzneseno vzklikala, da je v Ljubljani prvokrat našla svoj pravi dom in svojo pravo domovino. Razlagala je, kako ji je prostovoljno delo v nepopisen užitek, ne samo zato, ker lahko s svojimi rokami prispeva k *izgradnji* domovine, ampak tudi zato, ker se na delovišču, naj sije sonce ali dežuje, počuti enaka med enakimi. Čudovito je občutiti skupnost ljudi, ki imajo pred seboj enoten cilj. Na delovišču da se sleherni trenutek čuti delovni zanos, ki ga s svojimi govori in dejanji vzbujajo najvišji partijski tovariši, s predsednikom države tovarišem Titom na čelu. Tem

tovarišem in tovarišu Titu in vsem napredno mislečim delovnim ljudem sporoča, da bo prvo tisočico delovnih ur podvojila, kakor hitro bo mogla, in tudi potem se ne bo ustavila vse do konca petletke.

Vprašanja, ki jih je tovarišici Milosavljevičevi zastavljal časnikar, je stric nekako odmmral. Njene odgovore pa je, nasprotno, bral počasi, s smislom za dramatičnost, posamezne besede ali dele stavka je posebej poudaril. Njegovo teatralično branje s poudarki in prikritimi nasmeški je bilo v resnici tudi že komentar, ne da bi mu bilo treba izreči eno samo komentatorsko besedo. Zato pa so zadevo toliko bolj živahno pokomentirali drugi sorodniki. Nekaterim se je zdelo, da tale tovarišica nekoliko pretirava in da bi rada kam zlezla. Drugi so menili, da bo odnehala, ko bo sprevidela, da od vsega nima nič, če odštejemo prazno časopisno slavo. Vsakdo pa je dodal tudi kaj iz svojih izkušenj z udarniškim delom. Izkazalo se je, da ni za mizo prav nobenega, ki ne bi mogel pokazati vsaj na nekaj opravljenih prostovoljnih delovnih ur. Ko so že vsi povedali svoje, sem se, devetletnik, oglasil tudi jaz in modro povedal, da sem v vižmarskem zadružnem domu tri ure robkal koruzo, za kar so mi na neugleden listič zapisali ustrezno potrdilo. Moje poročilo je izzvalo nekaj prizanesljivega smeha.

Stric, ki edini ni z besedo izrazil svojega mnenja o tisočih udarniških urah tovarišice Milosavljevičeve, pa je tedaj začutil potrebo, da pove zgodbo z druge strani prostovoljnega dela. Protagonist te zgodbe je bil neki uradnik, menda kar precej visok, ki ga je on osebno poznal. Ta je, kot se je govorilo, prihajal opravljat prostovoljne delovne ure nedeljo za nedeljo. Zjutraj, a ne pretirano zgodaj, se je prijavil pri vhodu delovišča, zatem pa se je izgubil med drugimi. Ob koncu delovnega dne je pri vhodu odjavil svojo delovno navzočnost in si dal izstaviti potrdilo. Vendar so nekateri, ki so bili zraven, zatrjevali drug drugemu, da ga čez dan sploh niso opazili. Naslednjo nedeljo so bili zato nekateri pozorni nanj in so ugotovili, kar so že slutili, da je tovariš potem, ko se je prijavil, prav kmalu izginil za plankami, prikazal pa se je šele proti večeru in prijel za lopato le toliko, da si je umazal roke. Čeprav je stric povedal golo zgodbo in je ni pospremil z nikakršnim komentarjem, je bilo iz njegovega pripovedovanja in iz tona njegovega glasu čutiti, da nad tako goljufijo, čeprav ni bila povezana s plačilom, ni ravno navdušen.

Nimam več v spominu, koliko časa sta preživela v Cegnarjevi, a je moralo biti kar dosti let. Zdelo se je, da sta se navadila na novo okolje in da sčasoma nista več tako zelo občutila motenj, ki so vdirale v njuno skromno stanovanje. Vsaj govorila nista o tem. Če sta že omenjala stanovanje, sta omenjala tistega prejšnjega na Dolenjski cesti ali še

prejšnjega, *salonskega*, sredi Šiške. Končno pa stanovanje ni vse. Ponoči spiš in tako in tako nič ne vidiš. Čez dan si v službi, ali greš po opravkih, ali pa na izlet. Glavno je, da imaš nekje streho nad glavo. Toda nekega dne, ko se mu je nateklo zadosti delovnih let, se je stric upokojil in, razumljivo, vse dni ostajal doma; trajno zaprtim oknom navkljub so od jutra do večera pljuskali vanj neljubi glasovi. Čeprav sta s teto zelo skrivala, so nekateri sorodniki (kdo drugi, če ne tetina sestra, moja mama) opazili, da se je njuno razmerje, ki je veljalo za ljubeznivega, začelo krhati. Če je kdo iznenada prišel na obisk, sta se sicer naredila, kot da je vse v najlepšem redu, v resnici pa sta za tiste pol ure umetno prekinila medsebojni protestni molk, ki je menda trajal po ves teden in včasih celo po več tednov. Ali se je po mnogih letih zakonskega življenja, ki ga ni zmotil otroški jok, sprožila kakšna medsebojna zamera, do katere je prišlo bog ve zakaj, je nanju vplivala tesnoba in trohnoba njenega stanovanja, v katerem sta se očitno počutila zelo utesnjena? Ali pa je bil njun položaj, ki sta ga prikrivala in ki se je nekoliko razkril le v trenutku medsebojne sestrskeske zaupljivosti, zmes, spoj enega in drugega?

Vsakdo ima svoje skrbi, vsakdo živi predvsem sam zase. Mojo mamo, ki je bila po naravi usmiljena, z drugimi čuteča ženska, je sestrično poročilo sicer globoko pretreslo in gotovo jo je skušala potolažiti, kolikor je zmogla. Toda življenje teče naprej, zdaj doživlja svoje padce, zdaj vrhunce, tudi najhujše težave je mogoče premostiti, sčasoma se vse nekako uredi. In tako je kljub temu vmesnemu poročilcu, ki je izbruhnilo v slabem trenutku, veljalo, da je z onima v Cegnarjevi vse v redu. Onadva sta redno nedeljo za nedeljo prihajala k nam, izjemoma tudi na delovnik, mi pa smo se oglašali pri njiju, vendar nikoli skupaj, ampak vsak posamič, se pravi ata nikoli, razen če bi moral tam postoriti kaj mizarskega. Seveda je res še nekaj: če si daleč od težav, jih ne občutiš, in tisto niso tvoje težave; ne čutiš jih, ne motijo te, zate jih preprosto ni.

Toliko bolj je zato nekega dne presenetila novica, s posebnim poudarkom povedana na sorodniškem sestanku: teta in stric se selita nazaj na Dolenjsko cesto! Teta, po svojem značaju racionalistka, je novico povedala mirno. Toda stricu, ki ni bil samo racionalen Gorenjec, ampak je bil navadno vzvišen nad kakršnim koli izražanjem čustev ali občutij, so ob sporočanju novice vročično zažarele oči in obraz, ki je bil vedno resnoben, se mu je razlezel v nasmeh. Toda ne bosta se selila v svoje nekdanje stanovanje, sta pripovedovala, ampak v neko drugo, v bližini takratnega. Ni dosti večje od sedanjega, ampak saj ne gre za velikost. Stanovanje je v pritličju, tako da je mogoče iz njega stopiti na vrt. Vrt ni niti približno tako velik, kot je bil v prejšnjem stanovanju na Dolenjski,

ampak važno je, da sploh je. Hiša, v kateri sta dobila stanovanje, je na isti strani Dolenjske ceste in še bliže železniški progi. Ampak to ju sploh ne moti, saj sta že od prej vajena žvižga lokomotive in ropota železniške kompozicije. Stanovanje je čisto na tleh, nikakršnih stopnic ni, kar jima bo prav prišlo na stara leta, ko je lahko vsaka stopnica odveč. Njuni znanci na Dolenjski že vedo za njuno selitev in se ju vesele. Rekli so jima celo, da je bilo brez njiju nekam prazno. Kar sta povedala, sem razumel kot odrešujoč krik: Brez tistega kroga znancev in prijateljev je bilo za naju življenje prazno! Novica se nam je zdela, čeprav nas ni posebej zadevala, vznemirljiva. Nismo razpravljali o njej, a smo se na tistem veselili z njima. Njima pa se je zdelo, kot da se po dolgem času iz pregnanstva spet vračata domov.

Pozneje smo ju tam, posamič, razumljivo, tudi obiskovali. Sam sem, še vedno otrok, morda enajstletnik ali dvanajstletnik, lahko o tistem stanovanju samo zaznal posamezne podatke, ne da bi jih sočasno zmožal presoditi. Teta in stric sta bila z najnovejšo vselitvijo nadvse zadovoljna. Hvalila sta smiselno razporeditev prostorov (miniature kuhinjsice, prehodne sobice in spalnice, saj je bilo komaj kaj razporejati), hvalila sta razgled skozi okna (na komaj kaj drugega kot na železniško progo), hvalila sta mirno okolje (res je bilo mirno, dokler ni švignil mimo vlak, tedaj je stanovanje za nekaj dolgih sekund prestrelilo silno hrumenje, zdelo se je, kot da smo mi v stanovanju pod samo lokomotivo in pod vagoni; zidovi pa so grozeče vzdrhteli). Stanovanje je bilo res v pritličju, čisto na tleh, toda do njega je ob hiši vodila nadvse strma pot, vse prej kot primerna za starejše, še posebej na primer ob zimski poledici. Celotno stanovanje, ki se je odpiralo na miniaturnen vrt ob železnici, pa je s svojimi notranjimi stenami mejilo na klet. Nič hudega, izza kletnih zidov ne bo prihajal nikakršen ropot, pred katerim sta pribežala sem.

Prav sta imela, klet je bila mirna, nemoteča, stanovanje povsem ločeno, samostojno, zadosti veliko za dva človeka na pragu staranja, kot nalašč zanju. Sicer pa še nista bila stara, nasprotno, bila sta vsa gibčna in za vse dovzetna. Stric je skrbno gojil zveze s svojimi znanci *akademiki*, kot jim je rekel, med njimi je bilo celo nekaj umetnikov. Veliko je dal na njihovo mnenje in jih je rad citiral. Ti pa so, nasprotno, dobili v njem nadvse pozornega poslušalca; le kje bi našli pozornejšega? Za priboljšek si je čez poletje oskrbel honorarno službo prodajalca vstopnic (in reditelja hkrati) na bližnjem kopališču, na Špici. Kljub nekdanjemu šefovstvu se mu ni zdelo za malo pobirati vstopnino, se v poletni vročini hkrati hladiti v senci in uživati ob pogledu na lenobno reko. Teta, ki si sama ni prislužila pokojnine, saj se je svoji trgovski službi odpovedala še čisto

mlada, pa je v skupen proračun prispevala celo vrsto drobnih zaslužkov, ki si jih je prislužila s pospravljanjem pri neki obrtniški družini, s šivanjem za najrazličnejše stranke, kajti bila je kar spretna šivilja, zlasti pa s krpanjem prtov za bližnjo gostilno, ki so jih ji, od cigaretneih ogorkov preluknjane, nosili v popravilo dan za dnevom. Njeno delo je bilo spoštovano, povrhu ni delala za nekakšne neznane stranke, ampak se je z vsemi delodajalci dobro poznala, imeli so jo za prijateljico, skoraj za člana svoje družine. Pri njiju sem ob vsakem obisku naletel na kakšnega obiskovalca, bodisi na sorodnika bodisi na žensko iz bližine, ki pa se je navadno pomudila samo na pragu, da sporoči nekaj novic in odhiti naprej. Ampak zdelo se je kar zabavno. In videti je bilo, da se je tudi stricu povrnila dobra volja in da je čas njunih dolgih protestnih molkov nepreklicno minil.

Tu sta lahko odpirala okna, kolikor ju je bila volja, in na voljo sta imela kar tri. Toda navkljub nenehnemu prezračevanju so se stene, ki so mejile na kletne prostore, čez mero navlažile, pogosto je bilo videti, kot da jih od zadaj nekaj namaka. Belež, tudi ta je bil *poradlan*, da bi bilo na njem manj opaziti nezaželene spremembe: počrnelosti, plesen, mreže razpok, je bil iz dneva v dan bolj marogast in tudi v tem stanovanju je kmalu zadišalo po trohnobi, morda še za spoznanje bolj kot v prejšnjem. Tudi tu se je hrbtna, nelakirana stran omar nalezla mokrobe in črnela in plesnela. Postelje z velikimi stranicami sta odmaknila od stene, da bi jih obvarovala pred poškodbami, a se je zdelo, da stena svojo vlago seva celo na daleč. Tudi tu so se oblazinjeni deli in blago in oblačila in preproge navzeli vonja po plesni, po trohnobi, čeprav sta jih kar naprej, kadar sta le mogla, nosila zračiti na sonce. Toda stric in teta sta nadlogo, ki sta je bila že vajena, prenašala strpno in sta se v tem malem stanovanju počutila srečna. Da sta se le vrnila na svojo *Dolenjsko cesto*, v mestni okraj, ki se jima je edini zdel vreden mestnega življenja.

Tudi posledaj sta redno prihajala na nedeljske obiske, stric je še naprej igral vlogo intelektualnega vodje sorodniške združbe, ki se ji je vse bolj pridruževal mladi rod in končno celo mladi rod mladega rodu. Toda stričeva nekdanja živahnost je opešala. Če se je poprej še podal na sprehod ali celo na Šmarno goro, pozneje pa le na obhod očetovega sadovnjaka, je bil zdaj že ob svojem prihodu tako utrujen, da se je za kake pol ure ulegel in navadno obležal do konca obiska. Sčasoma je to postala stalna praksa: komaj je prišel, že je šel ležat, vstal je le ob času čaja ali če je bilo treba komu nazdraviti.

Tudi to novo navado smo sprejeli kot dejstvo, ki nas ni vznemirjalo in o katerem se ni razpravljalo ali vsaj ni vznemirjalo nas odraščajočih otrok.

Nekega dne so se k stricu in teti preselili stara mama, a to je že druga zgodba. Stričevi obiski so že skoraj povsem ponehali. Seveda smo vedeli, da boleha, da je celo zelo bolan in da tista njegova utrujenost ni bila igrana. Nekega dne je prišel konec, tako kot se je malo prej končalo tudi življenje stare matere. Nisem bil na njihovem pogrebu, ker me je takrat odneslo v daljne tuje kraje. Niti nisem bil na stričevem pogrebu, ker sem se tudi takrat mudil v morda še bolj daljnih krajih. Toda preden sem odšel, sem ga obiskal. Ležal je v tisti vlažni sobi, njegov pogled je bil vročičen, usmerjen nekam v daljavo. Stiskal mi je roko, kakor nikoli prej; bržkone je čutil, da se ne bova več videla; morda se mu je zazdelo, da se je premalo zanimal za svojega nečaka. Po moji vrnitvi mi je teta sporočila njegovo poslednjo željo. Naročil ji je, naj si v omari izberem eno izmed skrbno spravljenih knjižnih zbirk, na katere je bil nekdanj naročen. Vedel je, da mi bo s tem najbolj ugodil.

Teta, precej mlajša od svojega moža, je tako postala vdova. Moževo smrt je sprejela razumno: vsaka lepa stvar se nekoč konča, pa tudi lepe stvari imajo svoje ostre bodice. Čeprav je bila poslej deležna majhne vdovske pokojnine, je še naprej počela, kar je počela dotlej: šivala, čistila in vzdrževala stanovanje, ki je poprej služilo trem, zdaj pa naenkrat samo njej.

Obiskoval sem jo kolikor toliko redno in vedno me je bila vesela. Ko si je nekoč zaželela cvička, sem ji prinesel steklenico, a sem čez tedne opazil, da je komaj kaj odpila. Tožila je, da nima teka in da jo boli zdaj to zdaj ono. Ko sem zaradi hude zaposlenosti in nenehnih službenih potovanj izostal cel mesec ali morda še dlje, je prispela novica, da leži v bolnišnici, menda je bila tam že nekaj dni, preden je osebje bolnišnice uspelo obvestiti o tem najbližja svojca, moja starša. Prizor, ki se mi je ponujal v bolnišnici, je bil prizor iz filmov: videti je bilo samo njen izmučeni kot kreda beli obraz in preplet cevk, katerih tekočina jo je vzdrževala pri življenju. Komaj je kaj spregovorila. Zaželela si je banano in odšel sem ponjo. A je ni mogla zaužiti. Želja po mehkem, sočnem sadežu je bila samo želja po nekdanjih okusih.

Ker sem se mojim staršem zdel najbolj primeren, so mi zaupali skrb za njen pokop in za nagrobnik. Ko sem stoječ pred grobom izračunaval, kolikšno starost je doživel stric in kolikšno teta, sam nisem mogel verjeti svojim očem, da se je njuna življenjska doba natanko ujemala: oba sta živela 67 let, tri mesece in sedem dni. Premalo! Bi živela dlje, če bi imela svoje otroke? Bi stric živel dlje, če ne bi bil večino življenja strasten kadilec? Bi oba živela dlje, če bi imela na voljo bolj suho stanovanje?

Tisto kletno stanovanje je bilo treba izprazniti. Pohištvo, oblačila in predmete smo odpeljali k mojim staršem. Nekdanj bleščeče pohištvo je

bilo v svojem zadnjem stadiju. Po mnogih selitvah je bilo zvežnjeno, trhlo, počrnelo od vlage in plesnobe, imenitni furnir, zalepljen v poznih dvajsetih letih, je zdaj, konec šestdesetih, v kosih in razcefbran štrlel s svoje lesene osnove. Oblazinjeni deli so bili kljub nenehni negi prepereli in raztrgani. Mama je prelagala tetine neštete kose perila, da bi morda kaj uporabnega izbrala zase, a je sprevidela, da je starodavna tkanina vsa razprezana in da se komaj še drži skupaj. Stvari so nekaj časa ležale v kleti, dokler ni oče začel z njimi kuriti centralne peči.

Mama, ki je skrbno preiskala vsebino tetinih omar in komod in predalov in tistega imenitnega predala v bahavi psihi, da ja ne bi zavrgla kaj vrednega, mi je nekoč pozneje z vidnim začudenjem poročala o presenetljivi najdbi. V neki kuverti je naletela na zajeten sveženj potrdil Osvobodilne fronte mesta Ljubljane, s katerim je ta ilegalna medvojna organizacija potrjevala prejem znatnih denarnih podpor. Očitno je bilo, da sta teta in stric ves čas vojne krepko podpirala odporniško gibanje. Mama se je čudila, da ji sestra ni nikoli niti črhnila o tem. Čudila se je tudi, da sta bila tako *zgrajena*, pa tega nista nikoli dala vedeti. Mama je menila, da je to nov dokaz njene naivnosti; ker sama ni ničesar skrivala, je mislila, da ji tudi drugi vse povedo. Kaj je bilo s temi oefovskimi potrdili? Morda sta dajala denar pod prisilo, morda so jima celo zagrozili. Morda sta ga dajala prostovoljno, ker sta pač verjela v odporniško gibanje. Morda sta ga dajala za vsak primer, s kakšnim računom za poznejše čase. Vsekakor je bilo v vojnih časih tista potrdila tvegano hraniti, toda očitno sta tvegala. Seveda pa je treba reči, da jih nista unovčila. Po 9. maju bi se s tistimi listki lahko rinila med oblastnike, vsaj med tiste v domačem *kvartu*, ali pa si izbojevala kakršno koli ugodnost zase, a ni bilo o tem nič znanega. Nasprotno sta do nove oblasti, ki sta jo v tveganih časih podpirala, ohranila distanco. Nista udrihala po njej, a sta se o nekaterih njenih dejanjih izražala kritično, no, vsaj stric, že zato, ker je bil prisiljen nenehoma igrati vlogo intelektualnega vodje sorodniške združbe. Intelektualci pa morajo imeti, če so res to, do oblasti vsaj nekaj kritične distance, čeprav jo včasih tudi podpirajo.